

Gepubliceerd in *Ons Erfdeel* 2015/2.

Zie [www.onserfdeel.be](http://www.onserfdeel.be) of [www.onserfdeel.nl](http://www.onserfdeel.nl).

[B] **HET LAND VAN NOOIT. EEN  
“TEGENFEITELIJKE” GESCHIEDENIS VAN BELGIË**

Wat als? Die vraag leidde al tot het beste sketchprogramma op de Vlaamse televisie in jaren, het zorgt nu ook voor het meest frisse boek over de Belgische geschiedenis sinds lang. In *Het land dat nooit was* brengen veertien wetenschappers, voornamelijk historici van de universiteiten van Gent en Antwerpen, een “tegenfeitelijke geschiedenis” van België. Dat is een wat vreemd klinkende, letterlijke vertaling van het populaire Angelsaksische genre *counterfactual history*.

De uitdaging in het genre is duidelijk: een alternatieve loop van de geschiedenis volgen. Die prikkelende gedachte heeft al uiterst genietbare literatuur opgeleverd, denk maar aan *The Plot Against America* van Philip Roth, *Fatherland* van Robert Harris of *The Man in The High Castle* van Philip K. Dick – niet toevallig drie boeken waarin het Derde Rijk net iets succesvoller uit de Tweede Wereldoorlog komt, misschien wel de populairste hypothese binnen het genre.

De favoriete speeltuin van nogal wat fictie-schrijvers lijkt een mijnenveld zodra wetenschappers zich erin wagen. Moeten historici zich niet houden aan de feiten, en die interpreteren? Welke zin heeft het om stil te staan bij alles wat misschien had kunnen gebeuren? De grootste verdienste van dit boek is dat ze die stoffige benadering van geschiedschrijving onderuit haalt. En wel om de simpele reden dat wie wil verklaren waarom

bijvoorbeeld die Tweede Wereldoorlog de ondergang van nazi-Duitsland betekende, impliciet ook de vraag moet beantwoorden hoe groot de kans was dat Adolf Hitler en co. wel aan het langste einde hadden getrokken. Het alternatief is om de geschiedenis te reconstrueren als een onontkoombare mars richting een teleologisch eindpunt. En dat zou pas een onwetenschappelijke houding zijn ten opzichte van het verleden.

Die les leren we in de sterke inleiding van de samenstellers van het boek: professoren Maarten Van Ginderachter en Antoon Vrints en FWO-onderzoeker Koen Aerts. Ze benadrukken ook meteen dat niet zomaar alles kan in de tegenfeitelijke wereld. Iedereen die meewerkte aan het project, kreeg de opdracht om “plausibele” alternatieve scenario’s uit te werken en die ook uit te leggen aan de lezer. Geen vrijblijvende speculatie dus, geen romantische spelerei.

Het resultaat zijn tien casussen die belangrijke episodes in de vaderlandse geschiedenis uit hun hengsels lichten, gaande van de noordelijke Nederlanden die zich in 1830 tegenfeitelijk afscheuren van de zuidelijke Nederlanden, tot de grote watersnood van 1953 in België. Elk onderwerp wordt vanuit twee invalshoeken benaderd, enerzijds de narratieve *counterfactual* en anderzijds de analytische verantwoording ervan. Het is een slimme opzet die zowel leesplezier gunt als inzicht biedt. Vooral wie minder vertrouwd is met de Belgische geschiedenis zal zich soms afvragen waar precies de feiten stoppen en de “fictie” begint tijdens het lezen van de alternatieve geschiedenissen, om daarna vast te stellen hoe “open” de Belgische geschiedenis wel niet is geweest.

Een voorbeeld. Het prille België werd geconfronteerd met een economisch dilemma nadat Nederland besloten had om tol te heffen op schepen die de Westerschelde opvoeren op weg naar de Antwerpse haven. Dat zorgde voor een belangrijke handicap die het Belgische parlement op twee manieren kon oplossen: ofwel betaalde ze alleen aan Belgische schepen de tol terug, ofwel compenseerde ze de extra kosten voor alle schepen, onder welke vlag ze ook voeren. In werkelijkheid kozen de autoriteiten voor het tweede scenario, waardoor geen enkele schipper een concurrentieel nadeel ondervond en Antwerpen – zeker na het volledig

afkopen van de tol in 1863 – kon uitgroeien tot een wereldhaven. Hilde Greefs toont in haar hoofdstuk aan dat de discussie ook anders beslecht had kunnen worden, waarbij de protectionistische overweging om Belgische schippers voor te trekken het haalde. In dat geval voorziet Greefs een “onderontwikkeling” van Antwerpen, een stad die slechts “een soort Mechelen aan de Schelde” wordt. Het kan de Antwerpenaren verbazen, maar de grootsheid van 't Stad stond niet in de sterren geschreven. Dat geldt trouwens ook voor het Vlaams-nationalisme. Het was niet zo dat die politiek geboren is samen “met het accident van 1830”, zoals sommige commentatoren het willen. Nico Wouters benadrukt hoe de unitaire staat in 1945 nog perfect “te redden” was geweest. Hij bedenkt een geschiedenis waarin de koningskwesie uitmondt in de republiek België, eentje die zelfs een baken van goed bestuur wordt in Europa.

Het boek schuwt de provocatie dus niet en zet aan het denken over de “toevalligheid” van de geschiedenis. Daarbij kan er gediscussieerd worden over de kunstgrepen die de auteurs her en der toepassen, zeker wanneer de kantelpunten sterk samenhangen met het al dan niet overlijden van enkele grote namen. Zo komt er in 1893 al enkelvoudig in plaats van meervoudig stemrecht, deels omdat de socialistische voorman Edward Anseele omkomt bij het straatprotest. Ook koning Willem I wordt vroegtijdig omgebracht door auteur Toon Verschaffel om de omgekeerde scheiding van de Nederlanden in 1830 te bewerkstelligen. En dan is er het hoofdstuk van Ilja Van Damme en Thomas Vanoutrive, waarin België niet het lelijkste land ter wereld wordt qua ruimtelijke ordening omdat onder meer de Brusselse burgemeester Jules Anspach blijft leven. In elk van de gevallen lijkt er (te) veel af te hangen van het lot van één persoon, een interpretatie waar de samenstellers van het boek duidelijk voor beducht zijn. Zij staan in het besluit daarom nog eens stil bij de spanning en wisselwerking tussen *structure* en *agency*, een discussie in de sociale wetenschappen over de mate waarin de mens vrij handelt of bepaald wordt door sociale structuren. Als tegenvoorbeeld kan ook het fascinerende hoofdstuk van Petra Vervust worden aangehaald, waarin Congo dezelfde vreselijke exploitatie ondergaat, maar onder een andere kolonisator dan

Leopold II. Het hoofdstuk is een welgemikte provocatie tegen een hele – vaak Angelsaksische – historiografie die de rubbertragedie aan het eind van de negentiende eeuw sterk ophangt aan de figuur van Leopold II.

Het is jammer dat de oefening stopt in de jaren vijftig van de vorige eeuw. Geen bewuste zet, zo hebben Van Ginderachter, Aerts en Vrints al onderstreept in een interview met *De Standaard*, afgenomen door ondergetekende. Oorspronkelijk was het de bedoeling om de jaren 1990 te reconstrueren zonder dioxinecrisis, maar jammer genoeg is het hoofdstuk er niet gekomen. De naoorlogse geschiedenis lijkt nochtans een goudmijn, bezaaid met veel wissels waarlangs de historische trein is geraasd: de Bende van Nijvel, de Dutroux-affaire, het Egmontpact, noem maar op. Wie weet inspireert de bundel andere durvers om ook de recentere geschiedenis op losse schroeven te zetten. Al was het maar om iedereen eraan te herinneren dat de menselijke geschiedenis wel degelijk een open proces is, een conclusie die zelfs politieke waarde heeft.

#### JAN-FREDERIK ABBELOOS

MAARTEN VAN GINDERACHTER, KOEN AERTS, ANTOON VPRINTS, *Het land dat nooit was. Een tegenfeitelijke geschiedenis van België*, De Bezige Bij Antwerpen, 2014, 384 p.